

Mission och teologi i mötet med islam

Detta pm är den sista texten i en läskurs om mission och teologi i mötet med Islam. Jag har läst fyra böcker. *Sacred Misinterpretation* av Martin Accad, *The Religious Other* med Martin Accad och Jonathan Andrews som redaktörer, *Margins of Islam* med Gene Daniels och Warrick Farah som redaktörer och *Att ge plats för den andre?* av Jakob Wirén. Jag har redogjort för och analyserat dessa böcker i fyra olika bokrapporter. I detta pm, som är en fortsättning på mina bokrapporter, kommer jag att utifrån några frågeställningar jämföra och diskutera de perspektiv som böckerna tillför. Frågeställningarna har jag valt utifrån mina huvudsakliga intressen. Även om de delvis överlappar har varje frågeställning fått en egen rubrik. För att ge ytterligare dynamik till diskussionen kommer jag även att lyfta in författarna Nabeel Qureshi, Chris Wright och Eli Göndör.

1 Religionsteologiskt förhållningssätt

Inom religionsteologin är det vanligt att använda de tre kategorierna exklusivism, inklusivism och pluralism för att beskriva olika förhållningssätt till andra religioner än den egna. Även om denna tredelade modell både har kritiserats och förfinats av olika religionsteologer tjänar den som en god utgångspunkt för ett religionsteologiskt samtal. Exklusivism innebär att det bara är den egna religionen som innehåller sanning och frälsning. Inklusivism innebär att den egna religionen är den enda som bär på den fulla sanningen och frälsningen men att både sanning och frälsning kan återfinnas i andra religioner. En kristen inklusivism menar exempelvis att Gud frälser fromma muslimer genom islam men att det i själva verket är i Jesus Kristus detta sker. Pluralism innebär att religioner är olika men samtidigt likvärdiga vägar till samma Gud.

Av de fyra böcker jag läst är den enda författaren som för ett omfattande resonemang kring dessa religionsteologiska begrepp Wirén. Även om han inte säger det rakt ut blir det genom hela boken tydligt att det inte är något annat än ett pluralistiskt förhållningssätt som skapar tillräckligt mycket utrymme för andra religiösa traditioner. Samtidigt är Wirén tydlig med att han inte förespråkar någon slag synkretistisk meta-religion. Han ser de olika religionerna som Guds olika förbund med olika folk och som fullvärdiga vägar till Gud. Som jag visade i min bokrapport anser jag att Wiréns pluralism leder till att han i själva verket inte tar någon religion på allvar när de olika religionernas sanningsanspråk måste relativiseras. Det leder dessutom ofrånkomligen till en abstrakt och opersonlig gudsbild. Wirén menar att goda religionsteologer måste förhålla sig som agnostiker till gudsbilden.

Den evangelikale teologen Chris Wright utgår i sin bok *Den enda vägen?* Utifrån samma tre begrepp. Han visar på svagheter i både ett inklusivistiskt och ett pluralistiskt förhållningssätt.

Wright menar att en pluralistisk religionsteologi är oförenlig med geniun kristen tro. Detta på grund av att pluralismen relativiserar Jesus. Det bibliska och nytestamentliga vittnesbördet om Jesus kan inte nöja sig med att Jesus skulle vara en i raden av religionsgrundare som visar på en av många vägar till frälsning. Jesus presenteras som världens frälsare och den enda vägen till Gud.¹

Wright har själv ett exklusivistiskt förhållningssätt men är noga med att påpeka att det inte innebär en exklusivistisk attityd. Samtidigt brottas Wright med exklusivismen och bearbetar frågorna om vilka som kan bli frälsta och huruvida Gud verkar utanför kristendomen.²

En annan författare som har ett exklusivistiskt förhållningssätt och skriver om mötet med Islam är Nabeel Qureshi. Detta tar sig tydligast uttryck i hans bok *En enda Gud – Allah eller Jesus?* Genom hela boken blir det tydligt att Qureshi inte ser något positivt med islam. Sanningen och frälsningen finns endast i kristendomen. Det blir en svartvit förståelse av olika religioner där kristendomen ses som alltigenom god och islam som alltigenom ond.³

Böckerna *Sacred Misinterpretation*, *The Religious Other* och *Margins of Islam* är betydligt mer svårplacerade i den tredelade religionsteologiska modellen. Även om det är en lång rad författare som kommer till tals i dessa böcker kan man dock ana en gemensam religionsteologisk linje där Accads perspektiv är tongivande. Alla dessa tre böcker har en tydlig evangelikal utgångspunkt som bland annat tar fasta på en konservativ bibelsyn. I jämförelsen mellan Koranen och Bibeln har man ett exklusivistiskt förhållningssätt. Det finns en stor nyfikenhet på Koranen och en övertygelse att den delvis innehåller sanning och uppenbarelse. Samtidigt är Bibeln hela tiden måttstocken. När Bibeln och Koranen motsäger varandra har alltid Bibeln företräde som bärare av sanning från Gud. Även i synen på Jesus Kristus har man ett exklusivistiskt förhållningssätt. Jesus ses som den enda vägen till frälsning och den högsta uppenbarelsen av Gud. Jesus ses också som den slutliga uppenbarelsen från Gud vilket innebär att all uppenbarelse som kommer både innan och efter Jesus måste prövas mot evangeliet om Jesus som måttstock. Det är framför allt i synen på religioner som dessa böcker är svårplacerade i den tredelade modellen. Utifrån en evangelikal utgångspunkt som starkt betonar Jesus Kristus och Bibeln som Guds ord menar man att ingen religion är förmedlare av frälsning. Accads inställning till samtliga religioner är att de är en blandning mellan gudomligt, mänskligt och demoniskt. Frälsningen finns dock endast hos Jesus. Accads religionssyn gör att han kan förhålla sig mer kritisk till både kristendomen och islam än till exempel Wirén, som i princip bara har positivt att säga om samtliga religioner. Samtidigt kan han förhålla sig betydligt mer positiv till islam än till exempel Qureshi, som i princip bara har negativt att säga om islam.

¹ Wright 1997, 96.

² Wright 1997, 43-66.

³ Qureshi 2017, 5-352.

Personligen anser jag att den religionsteologi som framförs i de tre evangelikala böckerna, och hos Accad i synnerhet har mycket att tillföra. Wiréns pluralism är en logisk återvändsgränd som i sitt relativiserande av Jesus närmar sig vad man inte längre kan kalla för kristet. Hans syn på både kristendomen och islam blir så positiv att den blir naiv. Han undviker nästan helt de negativa sidorna hos religion och i de fall han nämner dem avfärdar han dem som icke-religion. Qureshis svartvita religionsteologi målar upp en förenklad bild av tillvaron. Det är svårt att med en historisk och intellektuell trovärdighet i behåll säga att allt i kristendomen är gott och att allt i islam är ont. Är inte Gud den i vilken hela mänskligheten lever, rör sig och finns till (Apg 17:28)? Utifrån en evangelikal horisont förefaller Accads religionsteologi god och fruktbar. Den kombinerar en hög syn på Bibeln med en bekräftelse av Jesus unika anspråk samtidigt som den ger verktyg att utifrån en kristologisk utgångspunkt både kritisera och bekräfta fenomen i samtliga religiösa traditioner – även de kristna.

2 Förhållningssätt till islam

En av de sakerna som Accad har gjort sig mest känd för är hans modell med fem olika kristna förhållningssätt till islam. Här kommer jag att använda mig av Accads modell för att diskutera de olika författarna. Det kanske inte är helt rättvisande att använda Accads modell som ett teoretiskt perspektiv när det delvis är hans egna böcker som undersöks. Jag tycker dock att modellen är en god hjälp för att identifiera olika förhållningssätt och förstå skillnaderna. Jag börjar med att kort presentera själva modellen.

I Accads modell är de fem olika förhållningssätten till islam följande: 1) Det synkretistiska förhållningssättet som försöker relativisera skillnaderna mellan kristen tro och Islam för att förena det bästa från båda. 2) Det existentiella förhållningssättet som inte fokuserar på de andliga eller religiösa aspekterna utan på hur människor av olika tro kan bygga ett bättre samhälle. 3) Det kerygmatiske förhållningssättet som innebär att förkunna ett ”suprareligiöst” evangelium om Jesus och hans rike. 4) Det apologetiska förhållningssättet som bygger på diskussion och debatt för att bevisa den kristna trons sanning och påvisa felaktigheterna i Islam. 5) Ett polemiskt förhållningssätt som anammar en krigslig strategi att på alla sätt attackera Islam.

I Accads modell skulle Wiréns religionsteologi definieras som ett synkretistiskt förhållningssätt till islam. Detta är dock inte helt okomplicerat. Wirén menar att synkretism inte är något att sträva efter. Hans ambition är att bibehålla integriteten i varje religiös tradition men samtidigt skapa en religionsteologi som skapar maximalt utrymme för andra traditioner. På det sättet kan det vara mer rättvisande att tala om Wiréns teologi som pluralistisk. Samtidigt kan man diskutera om inte Wiréns relativisering av Jesus och hans erkännande av Muhammed som profet är just synkretism. Wiréns förhållningssätt till islam leder

ofrånkomligen till en problematisk relation till mission. Ibland gör han mission och proselytism till synonymer och det beskrivs ofta som ett hinder för god religionsdialog vilket utgör det upphöjda målet.

Om man analyserar Qureshi utifrån Accads modell hamnar det mesta av hans texter i den apologetiska eller polemiska kategorin. I mötet mellan kristen tro och islam är ambitionen att visa på sanningen och rimligheten i kristendomen och samtidigt visa på orimligheten och osanningen med islam. Apologetiken är Qureshis huvudfåra, alltså i bemärkelsen att försvara den egna tron och kritisera den andres. Då och då blir Qureshi mer polemisk och går mer eller mindre till attack mot islam. Då letar han fram de allra mörkaste sidorna av den muslimska traditionen och talar om islam i starkt nedsättande ordalag. Qureshis syn på mission kan sammanfattas med arbetet att förkunna evangeliet om Jesus så att muslimer lämnar islam och blir kristna – alltså konvertering.

De tre evangelikala böckerna som jag har läst har alla en stark prägel av Accads kerygmatiska förhållningssätt. De styrker alla under på hur angeläget det är att förkunna evangeliet om Jesus. Evangeliet ses dock som supra-religiöst och supra-institutionellt i bemärkelsen att det inte ägs av någon enskild religion. Uppdraget är inte heller att förmedla kristendomen som sådan. Det är Jesus som människor behöver få höra om och få möjlighet att följa. På det sättet skiljer sig Accad både från Wirén och Qureshi. Mission är helt centralt men inte för att förespråka den egna religionen eller att värva nya anhängare. Accad och de andra evangelikala författarna menar att evangeliet om Jesus behöver förkunnas och inkarneras i varje religiöst och kulturellt sammanhang. Målet är inte konversion utan efterföljelse av Jesus.

Personligen menar jag att Accads kerygmatiska förhållningssätt har mycket att tillföra i mötet med islam. Det har en potential att starkt betona Jesus unika ställning, mission och efterföljelse utan att göra det till en konfrontation mellan religioner. Det är däremot svårt att se det fruktbara i Wiréns pluralistiska eller synkretistiska förhållningssätt. Det fungerar möjligen i religionsdialogen i inter-religiösa råd men när både Jesus relativiseras och mission raderas upphör det att vara intressant. Qureshis apologetik har sin konstruktiva plats i vissa sammanhang samtidigt som han med sin polemik riskerar att skapa lika mycket motsättningar som omvändelser. Det är kontraproduktivt om uppdraget inte bara är att göra lärjungar men också verka för fred.

Det jag är mest frågande inför med det kerygmatiska perspektivet är svårigheterna med att försöka frikoppla evangeliet från religion och kultur. Insikten att evangeliet behöver inkarneras i varje religiös och kulturell kontext är en god missiologisk utgångspunkt. Samtidigt förutsätts outtalat att vi skulle ha tillgång till en neutral, ännu ej inkarnerad, form av evangeliet. Så är inte fallet. Även utifrån en evangelikal bibelsyn är Bibeln Guds ord genom människors ord. I Jesus blev Gud människa i en specifik tid och i en specifik kulturell och religiös kontext. Även om både Bibeln och Jesus är universella i sin vikt och betydelse är det svårt, om inte omöjligt, att utföra frikopplingen från kultur och religion. Är det möjligt att förkunna evangeliet helt utan kulturellt och religiöst bagage. Nej. Däremot är det eftersträvansvärt att inte lägga vår kultur och religion på människor av annan bakgrund som vill upptäcka evangeliet om Jesus.

3 Essentialism

En annan fråga som har intresserat mig i läsningen av de fyra böckerna är i vilken utsträckning man använder sig av en essentialiserad bild av islam. Tidigare var det inom religionsvetenskapen vanligt att tala om ett antal världsreligioner som judendomen, kristendomen, islam, buddhismen och hinduismen och att var och en av dessa religioner har en självklar kärna som utgår från deras heliga skrifter och lärosatser. Idag är det allt fler religionsvetare som ifrågasätter den typen av essentialism – alltså att varje religion har en kärna eller essens som påverkar dess utövare och som man kan befinna sig närmare eller längre ifrån. I stället talar man om så kallat religiöst meningsskapande – alltså att utövare av olika religiösa traditioner hittar sätt att skapa mening i samspelet mellan sin specifika kontext och sina religiösa urkunder. Den svensk-judiske religionsvetaren Eli Göndör går så långt så han hävdar att judar, kristna och muslimer i princip kan komma fram till vad som helst utifrån Bibeln eller Koranen.⁴ Dessutom konstaterar de flesta antropologer och religionssociologer att människors faktiska verklighet och religionsutövning i låg utsträckning motsvarar den officiella bilden av de så kallade världsreligionerna.

Den av böckerna som går längst i att utmana en essentialiserad bild av islam är *Margins of Islam*. Författarna lyfter fram och beskriver en mängd olika muslimska kontexter som i mycket hög grad skiljer sig från varandra och i mycket hög grad skiljer sig från den gängse bilden av ortodox islam. I dessa sammanhang är det inte bara de sociala och kulturella förutsättningarna som skiljer sig åt utan även den faktiska tron och utövningen av den. De ger bland annat en lång rad exempel på muslimsk folktro som kan handla om sufiska inslag, lokal synkretism eller olika former av ockultism. Bokens författare menar att en majoritet av världens muslimer befinner sig i islams marginaler. I inledningen av boken skriver Warrick Farah om religiöst meningsskapande. Han går dock inte riktigt lika långt som Göndör. Farah menar att de olika formerna av islam framför allt har uppstått när islam har vuxit vidare in i nya områden och att det handlar om ett samspel mellan Koranen, de muslimska traditionerna och den specifika kontexten. Boken har en stark missiologisk prägel med budskapet att det inte är islam som är föremålet för mission utan faktiska muslimer.

När Wirén beskriver islam, eller för den delen kristendomen eller andra religioner, ger han uttryck för en hög grad av essentialism. Utifrån sin pluralistiska utgångspunkt argumenterar Wirén för att alla religioner har en god kärna, eller huvudfåra. Alla dessa religioner förmedlar frälsning, leder till Gud och är fredliga. För att kunna värdera vad som är den sanna formen av en religion i allmänhet eller islam i synnerhet använder sig Wirén av kriteriet att det behöver leda till människors befrielse och fredliga samexistens. Alla religiösa strömningar som inte klarar detta kriterium avfärdar

⁴ Göndör 2018, 45-59.

Wirén som icke-religion. Sekter och extremister har ingenting att tillföra och får inte heller plats i religionsbegreppet. Detta sätt att närma sig religion blir oerhört problematiskt. Man närmar sig religioner med den förutfattade meningen att de alltid är goda och att om de inte är det så är de inte religioner. Konsekvensen blir att Wirén i sin förståelse av islam helt blundar för religionens mörka och destruktiva sidor.

Även Qureshi har en starkt essentialiserad bild av islam men som skiljer sig skarpt från den som Wirén förmedlar. Qureshi menar att kristendomens kärna är fred och frihet medan islams kärna är våld, krig och död. De muslimer som tar sin tro på allvar kommer ofrånkomligen att bli våldsbejakande extremister. De muslimer som ser sin religion som en källa till fred har enligt Qureshi tolkat Islam och Koranen fel. Problemet med den här typen av polemisk retorik och mörk bild av islam är att den inte söker fred utan religiös konfrontation. Syftet med Qureshis böcker är att leda muslimer till tro på Jesus men en del av budskapet blir att muslimer borde vara våldsbejakande. Den typen av budskap behöver vi inte mer av i vår värld.

Accad adresserar ett essentialistiskt förhållningssätt till islam som något icke önskvärt. Han beskriver hur detta framför allt tar sig två former. För det första tar det sig i uttryck hos de som likt Wirén talar om islam som endast en fredens religion. Även somliga muslimska ledare kan tala på det sättet när de exempelvis menar att våldsbejakande extremister i själva verket inte är muslimer utan bedragare. Syftet är givetvis att motarbeta våld och krig men man missar att adressera att även mer våldsbejakande inriktningar av islam hittar legitimitet för sina tolkningar i Koranen. För det andra menar Accad att essentialiseringen tar sig i uttryck hos de som likt Qureshi endast lyfter fram de negativa sidorna i islam och menar att detta är den rätta tolkningen. Accad själv vill ha ett nyktert och ärligt förhållningssätt där både positivt och negativt kan lyftas fram, erkännas och undersökas. Han vill också erkänna den enorma mångfalden i muslimska traditioner och svårigheten i att fastställa vilken som är den rätta tolkningen. Samtidigt blir Accad lite motsägelsefull i slutet av *Sacred Misinterpretation*. Han avslutar boken med att bygga ett case för en fredlig tolkning av islam som relativiserar senare mer våldsbejakande koransuror. Det kan troligen inte klassas som essentialisering av islam men handlar de facto om en kristen teolog som definierar vad islam är eller borde vara.

Jag tror att det finns ett stort behov av den mångfacetterade bilden av islam som förmedlas i *Margins of Islam*. Essentialisering av islam skapar alltid förenklade bilder oavsett hur islam presenteras i ett sådant paradig. Det är varken till hjälp när man vill verka för fred eller i mission. För precis som författarna lyfter fram är det faktiska muslimer som kristna är kallade att lära känna, bygga relationer med, verka för fred med och presentera Jesus för – inte islam som religion.

4 Muhammed, Koranen och haditherna

Den fjärde och sista frågeställningen rör synen på Muhammed, Koranen och haditherna. Bland historiker råder det lite delade meningar angående historiciteten i den muslimska traditionen om islams uppkomst. Vissa menar att det är tveksamt om Muhammed ens har existerat eller om han är en uppfinning från tiden när den muslimska rörelsen skulle enas och makten centreras. Andra menar att Muhammed visserligen har funnits men ifrågasätter historiciteten hos de flesta av haditherna – alltså traditionen om Muhammeds liv. Även Koranens tillförlitlighet råder det delade meningar om. För en historiker är det svårt att acceptera den officiella muslimska tron på Koranen som direkt nedstigen från Gud och sedan dess helt oförändrad. Den historiska forskningen kring Muhammed, Koranen och haditherna får givetvis konsekvenser för hur kristna religionsteologer förhåller sig till islam.

Wirén förhåller sig generellt helt okritisk till Koranen och den muslimska traditionen. Han accepterar Muhammed som en historisk person och den muslimska traditionen om hans liv. Wirén berör nästan inte alls de problematiska delarna i Koranen eller haditherna och när han gör det beskriver han dem oftast som tidsbundna och kontextuella tillämpningar av religionen medan de fredliga delarna är universella. Som jag redan har nämnt menar Wirén att kristna idag bör se Muhammed som en profet i kraft av sitt befriande budskap.

Både i *The Religious Other* och i *Sacred Misinterpretation* tillämpar Accad och de andra författarna ett i hög grad historisk-kritiskt förhållningssätt till Muhammed, Koranen och haditherna. Sammanfattningsvis menar man att Muhammed har existerat men att det är väldigt lite som vi historiskt kan fastställa om hans liv. Haditherna avfärdas i princip helt som efterkonstruktioner som inte tillför någonting i den historiska forskningen om islams uppkomst. Accad lyfter fram att Koranen kom till betydligt tidigare än haditherna, som skrevs flera hundra år senare. Därför är Koranen en bättre källa för att bilda sig en uppfattning om Muhammed och tidig islam. Utifrån en sådan utgångspunkt är det inte mycket man kan konstatera. Accad menar dock att det man kan säga är att den tidiga muslimska rörelsen inte var alls lika centrerad kring Muhammed som den kristna var kring Jesus. Muhammed-centrismen växte när islam längre fram tvingades att definiera sig i kontrast med andra religioner. En av Accads teser är även att islam växte fram i någon form av heterodox judisk-kristen kontext och inte framför allt i relation till arabisk polyteism som det ofta framställs. För Accad blir ett historisk-kritiskt förhållningssätt till haditherna ett medel för att motverka en polemisk retorik gentemot islam. I kristen polemik mot islam används ofta haditherna för att på olika sätt miskreditera Muhammed. Enligt Accad finns det inget utrymme i kristen teologi att förstå Mohammed som profet. I NT blir det tydligt att Jesus är den slutliga uppenbarelsen från Gud. Däremot innebär inte det att

man bör tala illa om Mohammed. Accad ger utrymme för synen att Mohammed kan ha varit något slags sändebud med ett budskap för att mana arabiska stammar till omvändelse till den ende Guden.

Qureshi har en lite mer motsägelsefull inställning till Muhammed, Koranen och haditherna. Å ena sidan menar han att man inte kan veta om Muhammed har funnits och fastställer att både Koranen och haditherna har en mycket låg tillförlitlighet. Å andra sidan använder sig Qureshi av både Koranen och haditherna för att måla upp ett mycket mörkt personporträtt av Muhammed för att misskreditera islam. Han kan alltså anta ett historisk-kritiskt perspektiv på islams urkunder men det får inte alls de konsekvenser som Accad hoppas att det ska få. För Qureshi är Muhammed en falsk profet som stod under onda andars inflytande.

Jag tänker att man kan fundera över synen på Muhammed, Koranen och haditherna utifrån lite olika perspektiv. Ur ett historiskt perspektiv är det inte ärligt att rakt av acceptera den muslimska traditionen om Muhammeds liv och Koranens uppkomst. All historisk forskning behöver välkomnas för att kunskapen ska få växa. Det borde vara en självklarhet att lyssna till forskningen oavsett om den bekräftar eller misskrediterar traditionen. Om man närmar sig frågorna ur ett missiologiskt perspektiv får frågorna en lite annan karaktär. Då tror jag att det förhållningssätt som lyfts fram i *Margins of Islam* är det mest rimliga. I mötet med muslimer är det intressanta vad de faktiskt tror om Muhammed, Koranen och haditherna. Det är utifrån denna utgångspunkt som människor behöver få höra och erfara evangeliet. Då är det ointressant vad historisk-kritiska forskare har kommit fram till – med undantag av de tillfällen då ett sådant samtal efterfrågas. Det är också ointressant vad det officiella eller ortodoxa muslimska synsättet är. Även om kunskap om islam är positivt är det inte islam som är föremålet för mission utan faktiska muslimer vars tro och övertygelser ser olika ut.

Med detta avslutar jag mitt pm om den lästa litteraturen. Läsningen har väckt många frågor och nyfikenhet för fortsatta studier.

Källförteckning

- Accad, Martin. 2019. *Sacred Misinterpretation: Reaching across the Christian-Muslim Divide*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing.
- Accad, Martin och Jonathan Andrews (red). 2020. *The Religious Other: A Biblical Understanding of Islam, the Qur'an and Muhammad*. Carlisle: Langham Global Library.
- Daniels, Gene och Warrick Farah (red). 2018. *Margins of Islam: Ministry in Diverse Muslim Contexts*. Littleton: William Carey Publishing.
- Göndör, Eli. 2018. *I Guds namn: Om våld och politik i islam*. Stockholm: Fri tanke förlag.
- Qureshi, Nabeel. 2017. *En enda Gud – Allah eller Jesus?: En före detta muslim granskar bevisen för islam och kristen tro*. Stockholm: Credoakademin.
- Wirén, Jakob. 2021. *Att ge plats för den andre?: Religionsdialog, ersättningsteologi och Muhammed som profet*. Stockholm: Verbum.
- Wright, Chris. 1997. *Den enda vägen?: Jesus och religionerna*. Örebro: Libris.